

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Бабіч Ольга Василівна

УДК 355.233 + 37.015.3 (043.3)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Блощинський Ігор Григорович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кафедра перекладу, начальник кафедри.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор **Морська Лілія Іванівна**, Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра іноземних мов для природничих факультетів, професор кафедри;

кандидат педагогічних наук, доцент **Морозов Сергій Миколайович**, ПВНЗ «Хмельницький економічний університет», кафедра гуманітарної підготовки та туризму, доцент кафедри.

Захист відбудеться «22» березня 2018 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розіслано «21» лютого 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат педагогічних наук,
доцент

I. M. Кустовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтеграція України до єдиного світового простору освіти знаходить своє відображення у нових вимогах до підготовки сучасних фахівців, зокрема, і військової сфери. В умовах гібридної війни Російської Федерації проти України, яка супроводжується дестабілізацією політичної й економічної ситуації, поступовою дискредитацією і розмиванням базових європейських цінностей, постає необхідність внесення коректив до стандартів підготовки офіцерів-прикордонників з огляду на важливість покращення якості засвоєння знань, формування вмінь і навичок у курсантів, а також підвищення їх культурно-освітнього рівня.

Нові суспільно-політичні умови потребують розвитку культури військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), оскільки у представників іноземних держав перше враження про Україну складається від спілкування з прикордонниками, чия професійна культура часто є еталоном оцінки країни загалом. Крім того, зі значним розширенням міжнародного військового співробітництва, вирішення завдань із реалізації міжнародних договорів і програм, співпраці з міжнародними організаціями актуалізується потреба у формуванні у прикордонників поваги до національної та європейської культур, здатності до полікультурності та міжкультурного спілкування, готовності розширювати фонові та екстралінгвістичні знання, уявлення про комунікацію та культуру, дискурс, уміння та навички професійної комунікативної діяльності. Володіння цими та іншими компонентами комунікативно-дискурсивної культури (далі – КДК) – комплексної професійно значущої властивості, що охоплює систему комунікативно-дискурсивних знань, умінь та якостей офіцера-прикордонника, забезпечує його професійну готовність ефективно протидіяти нелегальній міграції, контрабанді й іншим викликам і загрозам прикордонній безпеці відповідно до європейських стандартів. Необхідність формування КДК у майбутніх офіцерів ДПСУ актуалізує й геополітичне розташування України, євроінтеграційні процеси та велика кількість людей, що перетинають кордон. Разом з тим служба у ДПСУ створює особливі умови для формування і розвитку КДК, що безпосередньо впливає на характер виконання службових завдань, вирішення багатьох соціально-правових проблем і дозволяє послідовно й ефективно розв'язувати складні службові ситуації.

Основним періодом формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників є навчання у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), а виняткові можливості для засвоєння комунікативно-дискурсивних знань, умінь і навичок належать навчальним дисциплінам гуманітарного спрямування. Вони, не зважаючи на загальне скорочення аудиторних годин, залишаються джерелом наслідування світової культури, традицій, норм та ідеалів, формують світогляд і свідомість курсантів.

Різноманітні аспекти формування культури учасників освітнього процесу у вищих навчальних закладах досліджували В. Будянська (культура ділового спілкування), О. Залюбівська (риторична культура), І. Зозуля (полікультурне

виховання), К. Іванова (міжкультурна комунікація), Т. Корольова (професійно-етична культура), О. Лисевич (культура педагогічного спілкування), С. Сарновська (соціальна комунікативна культура) та ін. Проблеми дискурсу та комунікації досліджували Т. Гороховська, І. Знаменська, В. Костенко та ін.

Зарубіжні наукові школи відомі дослідженнями КДК завдяки працям Дж. Браун, Р. Фовлер, Д. Шиффрін (різноманітні аспекти дискурсу); А. Тойнбі, О. Шпенглер, Е. Шпрангер (концепції локальних культур) та ін. Важливим аспектам культури та спілкування у вищих військових навчальних закладах присвятили свої наукові дослідження Ю. Балашова (економічна культура); С. Білявець, І. Почекалін, Т. Щеголева (професійна культура); В. Зелений, Ю. Кудінов, Т. Розумна (педагогічна культура), В. Райко, С. Совва (правова культура); О. Синчишина (дидактична культура); М. Тарнавський (культура управлінської діяльності); О. Ходань (корпоративна культура) та ін. Проте, як доводять результати аналізу наукових праць, проблема формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників не була предметом уваги вчених.

Посилюють актуальність теми також *суперечності*, виявлені у результаті аналізу наукових джерел, педагогічної практики і потребують розв'язання, зокрема між: вимогами суспільства, зумовленими необхідністю охорони кордону в сучасних умовах, до якості професійної підготовки офіцерів і неналежною методологічною та методичною базою для забезпечення цих вимог; наявним станом підготовленості майбутніх офіцерів-прикордонників до спілкування з іноземцями та сучасними потребами прикордонного відомства в цій сфері його діяльності; необхідністю підвищення рівня КДК у нових умовах оперативно-службової діяльності і недостатнім використанням цих можливостей у педагогічній практиці та домінуванням традиційних підходів; усвідомленою потребою у формуванні КДК у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів ДПСУ і реальною готовністю науково-педагогічного складу (далі – НПС) НАДПСУ до здійснення комунікативного навчання.

Отже, актуальність теми, її практичне значення, недостатня теоретична розробленість, необхідність і можливість розв'язати вищезазначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності НАДПСУ у межах науково-дослідної роботи «Теоретичні основи формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх фахівців ДПСУ» (шифр «210-0016 І»). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у визначенні особливостей змісту, структури КДК майбутніх офіцерів прикордонників та обґрунтуванні педагогічних умов її формування у процесі навчання у НАДПСУ.

Тему дисертації затверджено вченою радою НАДПСУ (протокол № 3 від 26.10.2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 20.03.2010 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні й експериментальній перевірці результативності педагогічних умов формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан теоретичної розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, визначити сутність, зміст і структуру поняття «комунікативно-дискурсивна культура майбутніх офіцерів-прикордонників».

2. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови та розробити структурно-функціональну модель формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

4. Експериментально перевірити педагогічні умови формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

5. Розробити практичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України.

Предмет дослідження – педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування КДК майбутніх офіцерів буде результативним, якщо у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників запровадити структурно-функціональну модель та педагогічні умови, зокрема: використання методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації; розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів комунікативно-дискурсивної культури; використання міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз (історичний, порівняльний, дефінітивний), синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури, нормативних документів – для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, уточнення сутності, змісту й особливостей базових понять дослідження, обґрунтування педагогічних умов формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників; *емпіричні* – анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіда, педагогічне спостереження, метод групових експертних оцінок – для визначення критеріїв, показників і характеристики рівнів сформованості КДК, діагностики стану її розвиненості, виявлення недоліків в освітньому процесі та чинників впливу на її розвиток; *педагогічний експеримент* – констатувальний і формувальний

етапи – для перевірки гіпотези й результативності педагогічних умов формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників; *математичної статистики* – критерій χ^2 Пірсона для перевірки гіпотези, кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників (використання методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації; розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів комунікативно-дискурсивної культури; використання міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній діяльності); визначено зміст і структуру поняття «комунікативно-дискурсивна культура офіцера-прикордонника» як єдність когнітивно-поведінкового, мотиваційно-ціннісного, операційно-діяльнісного компонентів; розроблено структурно-функціональну модель формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, яку утворюють цільовий, змістовий, процесуальний і результативний блоки;

удосконалено критерії (пізнавально-інформаційний, мотиваційно-цільовий, навчально-результативний) завдяки визначенню показників, що дозволили охарактеризувати рівні (високий, середній, низький) сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників;

набуло подальшого розвитку уявлення про сутність комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників як комплексної професійно значущої властивості, яка охоплює сукупність лінгвістичних, екстралінгвістичних і фонових знань, умінь, навичок, світоглядних, загальнолюдських і професійно важливих якостей, що забезпечують ефективну комунікативну інтеракцію у процесі оперативно-службової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні робочих програм навчальних дисциплін «Іноземна мова за професійним спрямуванням» та «Основи мовознавства та теорії мовної комунікації» для курсантів факультетів «Охорона та захист державного кордону», «Правоохоронна діяльність та правознавство», «Іноземних мов і гуманітарних дисциплін» та розробці їхнього навчально-методичного забезпечення (далі – НМЗ). Розроблено практичні рекомендації НПС щодо формування КДК майбутніх офіцерів ДПСУ у процесі професійної підготовки.

Матеріали дослідження можуть бути використані у фаховій підготовці курсантів НАДПСУ, а також на курсах підвищення кваліфікації представників правоохоронних органів, для проведення занять з НПС.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес НАДПСУ (акт реалізації від 4.09.2017 р.), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт про впровадження від 15.09.2017 р.), Навчального центру підготовки молодших спеціалістів ДПСУ імені генерал-майора Ігоря Момота (акт про впровадження від 30.10.2017 р.), Національної академії Національної гвардії України (акт про впровадження від 17.11.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті «Етапи, зміст і методика проведення експериментальної роботи щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників», опублікованій у співавторстві з І. Блощинським, особисто здобувачем розкрито основні етапи та методику проведення експериментальної роботи щодо формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дослідження доповідались та обговорювались на науково-практичних, науково-технічних і методичних конференціях: *міжнародних* – «Актуальні проблеми викладання іноземної мови професійного спілкування у вищих навчальних закладах на сучасному етапі» (Харків, 2011 р.), «Теорія та методика професійної освіти: наукові читання імені професора Віктора Сидоренка» (Київ, 2014 р.), «Обеспечение пограничной безопасности и охрана Государственной границы Республики Беларусь: теория и практика» (Минск, 2015 р.), «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки сухопутних військ» (Львів, 2016 р.), «Pathways to Success for Contemporary English Teachers and their Learners» (Львів, 2017 р.); *всеукраїнських* – «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2012, 2015, 2016 рр.), «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи» (Одеса, 2016 р.), «Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки» (Київ, 2017 р.); *міжвідомчій* – «Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015 р.); *внутрішньовузівській* – «Міжнародний досвід навчального процесу у Сполучених Штатах Америки, країнах Європейського Союзу та Східного партнерства: правовий аспект» (Хмельницький, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 24 наукових публікаціях, із них 1 – навчально-методична праця, 7 наукових статей – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 3 статті (1 – у співавторстві) – у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз даних, 1 стаття – в іноземному виданні, 12 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 216 найменувань та 15 додатків на 66 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 269 сторінок. Обсяг основного тексту складає 161 сторінку і містить 2 рисунки та 12 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – «Теоретичні основи формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України» – визначено поняттєво-термінологічний апарат дослідження; подано

основні віхи становлення уявлень про КДК у вітчизняній і зарубіжній науці, розкрито сутність, особливості змісту і структуру КДК майбутніх офіцерів-прикордонників; охарактеризовано основні підходи до вирішення проблеми дослідження, обґрунтовано компоненти, визначено критерії, показники та охарактеризовано рівні сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників.

Результати аналізу етапів становлення понять «культура» (Л. Васильченко, Н. Дерев'янка та ін.), «комунікація» (К. Іванова, С. Капітанець, М. Триняк та ін.) і «дискурс» (М. Стаббс, З. Харріс та ін.) дозволили дійти висновку про те, що КДК у сучасній психолого-педагогічній літературі є багатограним феноменом історичного розвитку, що активно впливає на людей, на їхню життєдіяльність. Ця інтегративна особистісна якість передбачає сукупність лінгвістичних, екстралінгвістичних і фонових знань, умінь, навичок, світоглядних, загальнолюдських і професійно важливих якостей, що забезпечують ефективну комунікативну інтеракцію у процесі оперативно-службової діяльності. Основу КДК складають комунікабельність, комунікативні якості та комунікативні вміння курсантів. Установлено, що на формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників суттєво впливають такі підходи: комунікативно-діяльнісний, культурологічний, етнографічний, когнітивний, аксіологічний, компетентнісний, соціологічний. Серед перерахованих підходів найбільший вплив на означений процес має комунікативно-діяльнісний, оскільки забезпечує опанування курсантами КДК, де засвоєння мови відбувається безпосередньо у процесі комунікативної діяльності з метою опанування комунікативних умінь та навичок.

У процесі дослідження з'ясовано, що основними функціями формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників є мотиваційно-цільова, пізнавально-інформаційна, діяльнісна, соціопрогностична, діалогічно-результативна, комунікативно-культурологічна й охарактеризовано стратегії їх реалізації в різних видах дискурсу. З урахуванням результатів аналізу нормативних документів визначено, що у змісті КДК відіграють важливу роль комунікативні вміння, які характеризують зазначені вище функції: вміння сприйняття, аналізу, інтерпретації інформації (мотиваційно-цільова функція); вміння сприйняття, декодування, осмислення і трансформації культурологічної інформації (пізнавально-інформаційна функція); вміння висловити комунікативні наміри і стимулювати подальше спілкування (діяльнісна функція); вміння децентрації, розуміння внутрішнього світу іншого, ідентифікація зі співбесідником (соціопрогностична функція); вміння мовленнєвого етикету, введення й оформлення діалогу/полілогу (діалогічно-результативна функція); вміння соціокультурного конструювання (комунікативно-культурологічна функція). Володіння курсантами КДК є необхідним для кожної з виокремлених нами функцій комунікації, які відображають різні способи реалізації комунікативних намірів учасників спілкування в різних умовах дискурсивного режиму.

Структурними складниками КДК майбутніх офіцерів-прикордонників є когнітивно-поведінковий, мотиваційно-ціннісний та операційно-діяльнісний компоненти, а зміст КДК включає систему знань, норм, цінностей і зразків

поведінки, прийнятих у суспільстві, а також уміння органічно, природно та невимушено реалізовувати їх у діловому й емоційному спілкуванні.

З урахуванням результатів наукових досліджень та структури КДК визначено критерії її сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників: пізнавально-інформаційний, мотиваційно-цільовий, навчально-результативний. Пізнавально-інформаційний критерій характеризується сформованістю вмінь професійного спілкування, знанням англійської мови та мови суміжних країн. Цей критерій дозволяє оцінити здатність інтерпретувати поведінкові реакції учасників спілкування, а також володіння комплексом технологій професійної комунікації. Мотиваційно-цільовий критерій включає систему внутрішніх і зовнішніх мотивів, здібностей майбутніх офіцерів-прикордонників і здатність у них їх реалізовувати. Навчально-результативний критерій розкриває вміння курсантів застосовувати здобуті фонові знання на практиці та використовувати їх у подальшій майбутній професійній діяльності.

Визначено, що КДК може виявлятися на таких рівнях: високому (сформовані стійкі пізнавальні інтереси до питань, пов'язаних із КДК і вивчення навчальних дисциплін, позитивне ставлення до роботи з формування у себе КДК і чітке розуміння її значення для майбутньої службової діяльності, спрямованість на безперервний саморозвиток, володіння ґрунтовними фоновими знаннями, мімікою, жестами і вміннями будувати процес комунікації з підлеглими та громадянами, що перетинають кордон відповідно до нормативних документів); середньому (прагнення активно засвоїти знання про особливості КДК є вельми ситуативним, спрямованість на безперервний саморозвиток у них КДК виявляється обмежено, фонові знання про норми комунікативної поведінки під час виконання службових обов'язків не завжди є повними, загальне розуміння рівня власних фонових знань і вмінь, необхідних для формування КДК, переважно розвинені комунікативно-дискурсивні навички й уміння) та низькому (ускладнення у встановленні контакту з громадянами, нерозуміння КДК, слабе володіння вміннями і навичками КДК, авторитарний стиль спілкування, відсутність витримки, слабе прагнення до засвоєння знань щодо особливостей КДК, немає фонових знань). Визначення сутності, змісту, структури, функцій КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, підходів, діагностичного апарату дозволило висвітлити науково-методичні основи її формування у процесі професійної підготовки.

У **другому розділі** – «Науково-методичні основи формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників» – подано стан сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, обґрунтовано педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Для визначення стану сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників було використано методи анкетування й опитування. Ці методи допомогли нагромадити значний емпіричний матеріал. Зокрема, опитування було проведено серед курсантів і науково-педагогічного складу НАДПСУ, в якому взяло участь 11 викладачів і 158 курсантів 4-го курсу

факультету правоохоронної діяльності та права (спеціальність «Оперативно-розшукова діяльність і право») і факультету охорони та захисту державного кордону (спеціальність «Охорона та захист державного кордону»). Дослідженням встановлено, що в процесі формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників суттєву роль відіграє: розуміння НПС і курсантами сутності, ролі й місця КДК в освітньому процесі; визначення рівнів її сформованості та володіння курсантами фоновими знаннями, вміннями ведення міжкультурного діалогу, розвиток особистих професійних якостей, визначення труднощів у формуванні КДК, навчання курсантів з використанням раціональних методів і прийомів, управління ними та контроль для формування КДК. На констатувальному етапі експерименту було виявлено недостатність уваги, що приділяється питанням формування та розвитку КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, з'ясовано основні суттєві причини такого стану й окреслено перспективи подолання недоліків.

У процесі дослідження було з'ясовано, що підвищенню ефективності формування КДК курсантів сприяє сукупність таких педагогічних умов: використання методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації; розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів комунікативно-дискурсивної культури; використання міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній діяльності.

Першу педагогічну умову реалізовано на основі таких проблемних, інтерактивних, рольових форм і методів навчання як дискусія, евристична і репродуктивна бесіда, рольова гра, ділова гра тощо. Особливу увагу приділено розкриттю етапів дискусії, як-от: орієнтаційний етап – стадія орієнтації передбачає адаптацію курсантів до проблеми, до інших учасників дискусії; оцінювальний етап – на етапі оцінювання відбувається сама дискусія; консолідаційний етап – узгодження думок, позицій, ідей, що призводить до спільного формулювання рішень і прийняття результатів дискусії. Методи «Шумні групи», «Акваріум», «Сітка» (Ф. Кліппел) передбачали відпрацювання на заняттях суперечливих ситуацій між прикордонниками й тими, хто перетинає кордон, з метою вивчення необхідної лексики, засвоєння екстралінгвістичних параметрів, фонових знань, відпрацювання відповідної поведінки майбутніх офіцерів прикордонників для того, щоб сформувати в них КДК.

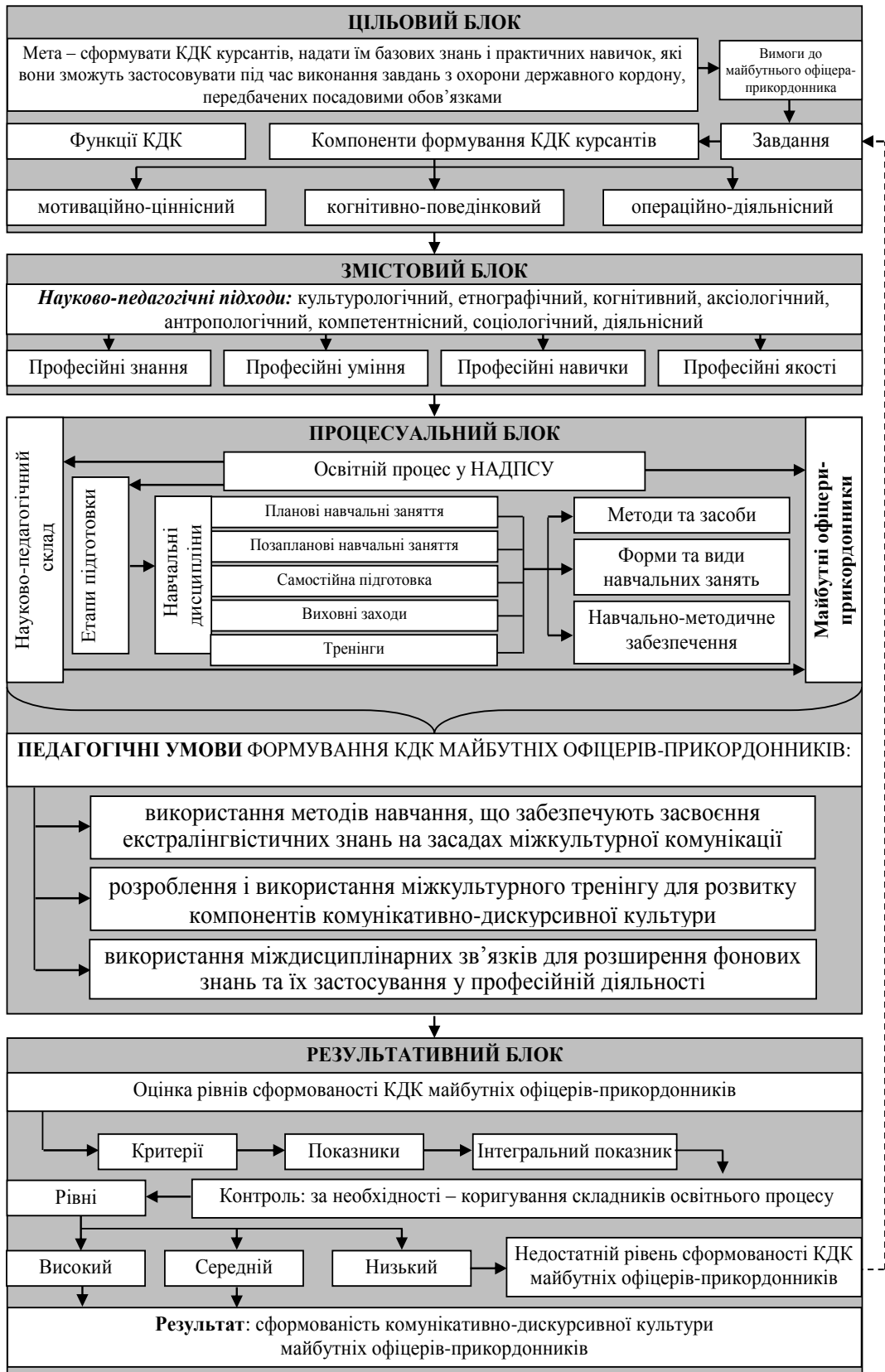
Другу педагогічну умову впроваджено шляхом реалізації розробленого міжкультурного тренінгу, який містить перелік тем професійного спрямування й опис відповідних соціальних ролей учасників тренінгу. Кожне заняття складається з трьох етапів: початкового, основного та завершального. Початковий етап включає привітання, налаштування курсантів на роботу в групі, активація набутих знань, умінь і навичок, ознайомлення з програмою заняття, розподіл соціальних ролей, прийняття учасниками тренінгових правил і процедур. У свою чергу, дії курсанта в процесі підготовки до тренінгу повинні бути такими: повторення формул і кліше для ведення дискусії, опрацювання

відповідного фонетичного та граматичного матеріалу, виконання вправ на повторення мовленнєвого матеріалу. На основному етапі для формування й розвитку відповідних комунікативних знань, умінь, навичок доцільним є представлення дискурсу-зразка, його аудіовізуальна презентація. На основі поданого матеріалу учасники тренінгу, згідно поставлених завдань, співставляють зразки і норми представлених культур у формі діалогів і дискусій. На завершальному етапі обговорюється проведена робота, учасники діляться враженнями від тренінгу, своїми здобутками, відкриттями. При цьому здійснюється рефлексія, самооцінка, окреслюються орієнтири перспективного використання отриманого досвіду, проводиться аналіз результатів дискусії, корекція помилок, оголошується закінчення тренінгу, визначення перспективних напрямів в організації нових дискусій, прощання.

Третю педагогічну умову було впроваджено шляхом використання міждисциплінарних зв'язків серед дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова. Культура мовлення», «Соціологія, етика, естетика та релігієзнавство», «Історія України та української культури», «Основи мовознавства та теорії мовної комунікації», «Практичний курс основної іноземної мови», «Лінгвокраїнознавство країн основної іноземної мови», «Порівняльна лексикологія основної іноземної та української мов») і циклу професійної підготовки («Прикордонний контроль (Здійснення прикордонного контролю)», «Прикордонний контроль. (Перевірка документів)» для розширення фонових знань майбутніх офіцерів-прикордонників. Міждисциплінарні зв'язки було встановлено з навчальною, розвивальною та виховною метою. Навчальна мета сприяла поглибленню знань, практичному використанню знань, усвідомленому сприйняттю нового матеріалу, причинно-наслідковим зв'язкам, забезпечувала доступність, міцність системи знань, їх багатосторонній характер. Розвивальна мета передбачала розвиток світогляду, логічного мислення, пам'яті, творчих умінь, інтересів і самостійності курсантів. Виховна мета сприяла всебічному розвитку особистості, формуванню цілісного світогляду, готовності до самостійної праці, профорієнтувала курсантів.

З метою унаочнення процесу формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників розроблено структурно-функціональну модель такого процесу, що складається з цільового, змістового, процесуального і результативного блоків. За її допомогою досліджено варіант освітнього процесу, обґрунтовано склад і зв'язки, що визначають наукові основи змісту і педагогічних умов формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників (рисунок 1).

У **третьому розділі** – «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників» – подано етапи, зміст і методику досліду експерименту, здійснено аналіз результатів формувального етапу експерименту, висвітлено практичні рекомендації НПС щодо формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників

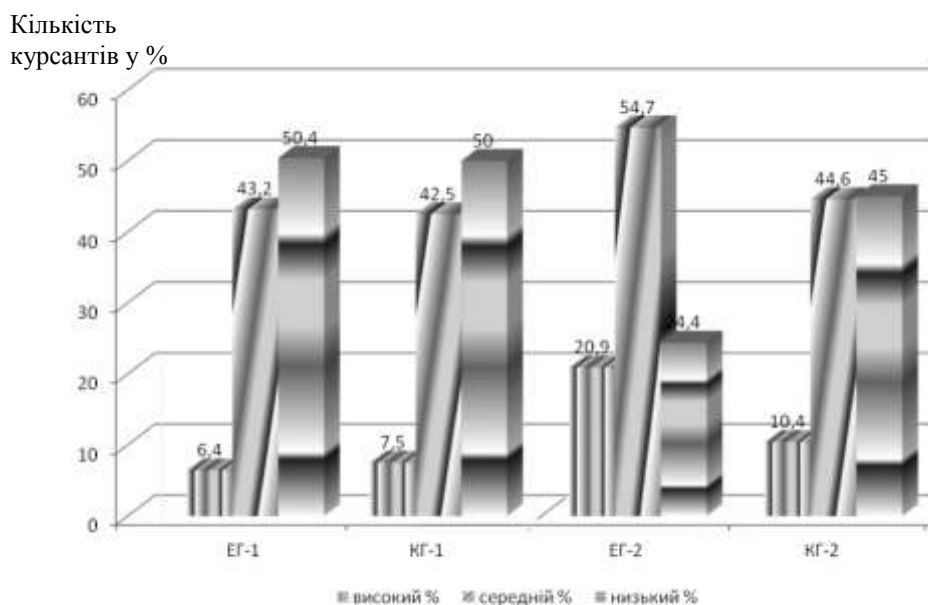
Із метою подолання виявлених на констатувальному етапі експерименту недоліків, апробації та перевірки результативності обґрунтованих педагогічних умов було проведено формувальний етап дослідження. До початку

формування етапу експерименту контрольні (далі – КГ) й експериментальні (далі – ЕГ) групи не відрізнялися за рівнем сформованості КДК. В експерименті брали участь ЕГ – 78 курсантів і КГ – 80 курсантів. В ЕГ було впроваджено педагогічні умови формування КДК, а у КГ освітній процес було організовано за традиційною методикою.

Дослідно-експериментальну роботу було організовано з 2013 до 2016 рр. При цьому було передбачено три етапи науково-педагогічного пошуку. На першому, *підготовчому* етапі (вересень 2013 р. – серпень 2014 р.) було здійснено аналіз педагогічної, психологічної та філософської літератури з питань формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, виявлено суперечності між сучасною практикою професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у НАДПСУ та освітніми можливостями формування КДК в їхній професійній діяльності; сформовано науковий апарат дослідження, розроблено робочий план експерименту, визначено експериментальну базу й обґрунтовано методологічний апарат дослідження. У цей час було проведено констатувальний експеримент першого порядку та визначено основні педагогічні умови формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників. На другому, *організаційно-моделювальному*, етапі (вересень 2014 р. – липень 2015 р.) було проведено констатувальний експеримент другого порядку, побудовано структурно-функціональну модель формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, виконано констатувальні дослідження, здійснено експериментальну перевірку запропонованих умов, проведено діагностику динаміки сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, внесено необхідні корективи з метою підвищення рівнів сформованості цього особистісного феномена. На третьому, *узагальнювально-підсумковому*, етапі (серпень 2015 р. – грудень 2016 р.) було скориговано основні положення дослідження, узагальнено і систематизовано його матеріали, здійснено експериментальну перевірку гіпотези, розроблено й апробовано експериментальні програми навчальних дисциплін; сформульовано основні висновки та рекомендації щодо впровадження результатів педагогічного експерименту в процес професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників; узагальнено отримані наукові результати.

Визначення змін щодо сформованості КДК курсантів в ЕГ і КГ здійснювалося за допомогою комплексу методів, зокрема таких як спостереження, бесіди, опитування (усне та письмове), тестування, анкетування й групова експертна оцінка. Результати дослідно-експериментальної роботи показали, що ефективною була методика зрізів в ЕГ (ЕГ-1 – перший зріз, ЕГ-2 – другий зріз)/ КГ (КГ-1 – перший зріз, КГ-2 – другий зріз), яка передбачає проведення періодичних контрольних вимірів на різних вибірках за умови їх гомогенності в усіх важливих співвідношеннях стосовно обраних показників сформованості професійної компетентності. Ця методика є найбільш прийнятною з огляду на специфіку організації навчання курсантів у НАДПСУ. Її використання дозволяє також робити вельми великі вибірки, оскільки проведено узагальнення індивідуальних характеристик інтегрального показника сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників. Результати

аналізу отриманих даних засвідчили, що в курсантів ЕГ відбулися зміни щодо сформованості КДК за всіма критеріями. Подані результати дозволяють зробити висновок, що застосований нами комплекс педагогічних умов сприяв збільшенню кількості курсантів із високим рівнем КДК в ЕГ. Результати дослідження показали, що використання традиційних форм навчання в КГ призвело до незначної зміни кількості курсантів із високим рівнем КДК (рисунок 2).

Рисунок 2 – Динаміка зміни комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників під час формувального етапу експерименту (у %)

Результати аналізу даних, отриманих після проведення формувального етапу експерименту, дозволили зробити висновок, що наприкінці формувального експерименту в курсантів ЕГ на відміну від КГ спостерігається значне зростання рівня КДК. Аналіз граничних даних підтверджує значне підвищення рівня КДК курсантів ЕГ. У КГ суттєвих кількісних і якісних змін не відбулося. Педагогічні умови є достатніми для реалізації процесу формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, про що свідчать позитивні результати формувального експерименту. Умова використання методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації, сприяє підвищенню ефективності процесів адаптації і прийняття курсантами іншої культури, формуванню толерантного ставлення до її цінностей, засвоєнню культурних зразків і норм міжкультурної комунікації, створенню сприятливого середовища для комунікації в парному, груповому режимах. Упровадження умови розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів КДК сприяє засвоєнню знань, умінь, навичок, які курсанти повинні опанувати під час навчання у НАДПСУ для того, щоб здійснювати професійну діяльність й ефективно спілкуватися з особами, що перетинають ДК. Упровадження умови використання міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній

діяльності сприяє самовдосконаленню та самоствердженню курсантів у професійній підготовці, дасть майбутнім офіцерам-прикордонникам необхідне узагальнене розуміння, що дозволить подолати колишні труднощі спілкування з представниками іншої країни. Кожна педагогічна умова окремо сприяє підвищенню ефективності реалізації процесу формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, але лише комплекс умов вирішує це завдання повною мірою.

Отримані результати підтверджують, що в ЕГ, на відміну від КГ, суттєво зросла кількість курсантів із високим рівнем сформованості КДК: за пізнавально-інформаційним критерієм кількість курсантів з високим рівнем зросла на 15,4 %, а в КГ – лише на 2,5 %, за мотиваційно-цільовим критерієм в ЕГ – на 9 %, а в КГ – на 2,5 %, за навчально-результативним критерієм в ЕГ – на 19,2 %, а контрольній – лише на 3,8 %, за інтегральним критерієм в ЕГ – на 14,5 %, а КГ – лише на 2,9 %.

За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації НПС щодо формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки. Рекомендується використовувати культурологічний, комунікативний, етнографічний, когнітивний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний, соціологічний та діяльнісний підходи; методи навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації; міждисциплінарні зв'язки з дисциплінами всіх циклів підготовки та вдосконалювати професійне спілкування відповідно до відомчих стандартів культури прикордонної служби. Велике значення має також проведення міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів КДК.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

1. Від рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників суттєво залежить ефективність їхньої професійної діяльності, однак проблема формування КДК не була предметом уваги вчених у педагогічній теорії та практиці.

Комунікативно-дискурсивна культура майбутніх офіцерів-прикордонників – це сукупність лінгвістичних, екстралінгвістичних і фонових знань, умінь, навичок, світоглядних, загальнолюдських і професійно важливих якостей, що забезпечують ефективну комунікативну інтеракцію у процесі оперативно-службової діяльності. Основними структурними складниками КДК є когнітивно-поведінковий, мотиваційно-ціннісний та операційно-діяльнісний компоненти. Співвідношення зазначених компонентів забезпечує цілісність і багаторівневий характер КДК. Зміст комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників становить перелік знань, умінь, навичок і відповідних професійно важливих якостей, які курсанти повинні опанувати під

час навчання у НАДПСУ для здійснення результативної (якісної) професійної діяльності й ефективного спілкування з особами, що перетинають ДК.

2. Сформованість у майбутніх офіцерів-прикордонників КДК слід оцінювати за такими критеріями (з відповідними показниками): *пізнавально-інформаційний* (знання стилістичних, лексичних, граматичних і фонетичних аспектів основ мови; знання основ процесу спілкування; знання суб'єкта про свої особливості, що виявляються у спілкуванні; знання про вимоги до професійного спілкування; знання формул мовного етикету, норм немовної поведінки; знання соціокультурного контексту; володіння поведінковими зразками; володіння країнознавчою і лінгвокраїнознавчою інформацією; володіння екстралінгвістичною інформацією, процесами сприйняття, аналізу, розуміння і створення дискурсів; *мотиваційно-цільовий* (усвідомлення суспільних потреб, інтересів, соціальних норм, настанов; навчально-пізнавальні мотиви, що виражають ставлення до змісту і процесу пізнання, його результатів; професійні мотиви, зумовлені інтересом до професії; мотиви самовираження, самовдосконалення; утилітарні мотиви або мотиви власного добробуту; *навчально-результативний* (уміння прогнозувати хід комунікативної ситуації; вміння формувати й обґрунтовувати свою думку; вміння будувати комунікативну поведінку залежно від основної теми комунікації; вміння аналізувати усний і писемний тексти з точки зору наявності в ньому явної та прихованої, основної і другорядної інформації; вміння враховувати історичний та історико-культурний контексти; вміння контролювати комунікативну ситуацію).

Рівень сформованості КДК майбутніх офіцерів-прикордонників може бути високим, середнім або низьким. Високий рівень характеризується володінням курсантами НАДПСУ міцними знаннями про сутність, зміст і структуру КДК, сформованістю на їх основі комунікативних компетентностей – умінь, фонових знань і навичок, інших професійно важливих властивостей тощо. У майбутніх офіцерів-прикордонників із середнім рівнем пізнавальні інтереси до питань КДК й вивчення навчальних предметів сформовано лише в основному, прагнення засвоїти знання про особливості КДК у них виявляється ситуативно, фонові знання про норми комунікативної поведінки під час виконання службових обов'язків не завжди є повними. При низькому рівні курсанти відчують утруднення у встановленні контакту з громадянами, спостерігається нерозуміння КДК, слабе володіння вміннями і навичками КДК, їм притаманні збудженість, відсутність витримки і самовладання не лише при вирішенні складних питань у службі, але і в нескладних, звичайних умовах службового життя.

3. Результативність формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників забезпечується впровадженням таких педагогічних умов: 1) використання методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації; 2) розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів КДК; 3) використання міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній діяльності.

Структурно-функціональна модель формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників складається з таких взаємопов'язаних блоків: цільового, змістового, процесуального і результативного. До цільового блоку входять мета, функції КДК, перелік вимог до фахівця, завдання, компоненти формування КДК курсантів. Змістовий блок відображає взаємозв'язок і взаємовплив фундаментальних наукових підходів до вивчення досліджуваної проблеми (культурологічний, комунікативний, етнографічний, когнітивний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний, соціологічний і діяльнісний). У процесуальному блоці моделі – основні складники процесу навчання (цикли навчальних дисциплін, етапи підготовки, методи навчання і викладання, НМЗ, суб'єкти, засоби, форми та види навчальних занять, педагогічні умови формування КДК). Результативний блок охоплює сукупність критеріїв і показників для визначення рівня сформованості КДК курсантів (високий, середній чи низький), оптимальні види контролю результатів навчальної діяльності.

4. Педагогічні умови і структурно-функціональна модель формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки є ефективними, що підтверджено результатами експериментальної перевірки. Якщо на початку формувального етапу експерименту в ЕГ помітною була висока частка курсантів з низьким рівнем КДК (до 57 %), то наприкінці експерименту вона дорівнює 9 %. Помітно зросла в експериментальних групах кількість курсантів із високим рівнем КДК – до 20,90 % (у контрольних групах – 9,40 %). Абсолютне значення $\chi^2 > \chi^2_{кр}$, (8,518 > 5,991) в експериментальній групі, а також результати узагальнення бесід із курсантами та викладачами, обговорення відгуків командирів навчальних підрозділів підтвердили правильність робочої гіпотези. Отже, впровадження у фахову підготовку майбутніх офіцерів ДПСУ обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов формування КДК є доцільним.

5. Для формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення мають практичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки, які розроблено на основі проведеного дослідження. При цьому рекомендується використовувати культурологічний, етнографічний, когнітивний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний, соціологічний і діяльнісний підходи, а також дотримуватись мотиваційно-цільової, пізнавально-інформаційної, діяльнісної, соціопрогностичної, діалогічно-результативної та комунікативно-культурологічної функцій. Для забезпечення найкращого зв'язку між теоретичними і практичними знаннями щодо КДК викладачам гуманітарних дисциплін доцільно використовувати міжкультурний тренінг, під час якого курсанти зможуть використовувати здобуті знання на практиці.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Потребують подальшої уваги шляхи вдосконалення змісту нормативного і варіативного циклів навчальних дисциплін стосовно формування КДК майбутніх офіцерів-прикордонників, а також обґрунтування основних напрямів формування КДК

курсантів вищих військових навчальних закладів у системі фахової підготовки та на початкових етапах їхнього професійного становлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Бабіч О. В. Рекомендації науково-педагогічному складу щодо вдосконалення комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. Хмельницький : НАДПСУ, 2017. 50 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

2. Бабіч О. В. Суть поняття комунікативно-дискурсивної культури як складова професійної компетентності сучасного фахівця Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ, 2012. № 62. С. 13–17.

3. Бабіч О. В. Невербальні засоби комунікації: особливості міжкультурного спілкування сучасного фахівця Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ, 2012. № 65. С. 5–8.

4. Бабіч О. В. Поняття «комунікативно-дискурсивна культура»: історичний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. Київ, 2013. № 6 (37). С. 4–8.

5. Бабіч О. В. Особливості професійного спілкування майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. № 1. С. 20–29.

6. Бабіч О. В. Критерії та рівні формування комунікативно-дискурсивної культури майбутнього офіцера-прикордонника. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2016. № 1 (38). С. 19–23.

7. Бабіч О. В. Педагогічні умови ефективного формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання у ВВНЗ прикордонного відомства. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький, 2016. № 21. С. 9–15.

8. Бабіч О. В. Модель формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка. Психологія. Філософія*. Київ : Міленіум, 2017. Вип. 259. С. 13–21.

9. Бабіч О. В. Педагогічний експеримент з формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка*. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_1_3.

10. Бабіч О. В. Практичні рекомендації щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної*

академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки. Хмельницький : НАДПСУ, 2017. № 2 (9). С. 17–29.

11. Бабіч О. В., Блощинський І. Г. Етапи, зміст і методика проведення експериментальної роботи щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький, 2017. Вип. 22. С. 19–24.

12. Babich O. V. Foreign language communicative competence as the component of communicative and discourse culture formation of the future borderguard officers. *Nauka I Studia. Pedagogika Psychologie A Sociologie*. Przemysl, 2014. № 3 (113). С. 37–43.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Бабіч О. В. Комунікативно-дискурсивна культура майбутнього офіцера ДПСУ. *Актуальні проблеми викладання іноземної мови професійного спілкування у вищих навчальних закладах на сучасному етапі* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 квіт. 2011 р.). Харків, 2011. С. 15–19.

14. Бабіч О. В. Особливості культурологічного спрямування змісту навчання курсантів на заняттях з іноземної мови. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : матер. V всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 7 груд. 2012 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2012. С. 8–9.

15. Бабіч О. В. Удосконалення міжкультурного спілкування офіцерів-прикордонників з представниками іноземних країн. *Теорія та методика професійної освіти: наукові читання імені професора Віктора Сидоренка* : зб. доп. та тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 лютого 2014 р.). Київ, 2014. С. 21–23.

16. Бабіч О. В. Коммуникативно-дискурсивная культура будущего специалиста Государственной пограничной службы Украины в аспекте диалога культур. *Обеспечение пограничной безопасности и охрана государственной границы Республики Беларусь: теория и практика* : материалы 5-й науч.-практ. конф. : в 3 ч. Минск : ГУО «ИПС РБ», 2015. Ч. 2. С. 125–128.

17. Бабіч О. В. Особливості професійної комунікації офіцерів-прикордонників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези VIII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 10 груд. 2015 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 376–377.

18. Бабіч О. В. Знання, уміння та навички комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. *Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення* : матеріали міжвідомч. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 груд. 2015 р.). Київ : Компринт, 2015. С. 5–6.

19. Бабіч О. В. Теоретичні засади фонових знань в системі підготовки фахівців прикордонного відомства. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ* : зб. тез доп. міжнар. наук.-техн. конф. (м. Львів, 18–20 трав. 2016 р.). Львів, 2016. С. 286.

20. Бабіч О. В. Педагогічні умови формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 верес. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 229–230.

21. Бабіч О. В. Використання тренінгів для розвитку компонентів комунікативно-дискурсивної культури. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези ІХ всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 8 груд. 2016 р.). Хмельницький, 2016. С. 427–428.

22. Бабіч О. В. Методичні рекомендації щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки* : тези всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 16–17.

23. Бабіч О. В. Підвищення рівня іншомовної комунікативної підготовки офіцерів Державної прикордонної служби України на курсах інтенсивного вивчення англійської мови. *Міжнародний досвід навчального процесу у Сполучених Штатах Америки, країнах Європейського Союзу та Східного партнерства: правовий аспект* : тези внутрішньовуз. метод. конф. (м. Хмельницький, 14 черв. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 110–111.

24. Babich O. V. Communicative methods in developing speaking skills. *Pathways to success for contemporary English teachers and their learners* : TESOL – Ukraine National Convention (Lviv, 25–26 April 2017). Lviv, 2017. P. 20–22.

АНОТАЦІЇ

Бабіч О. В. Формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. У роботі розкрито сутність, зміст і структуру комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, визначено критерії та показники, охарактеризовано рівні її сформованості. З метою ефективного формування цієї культури обґрунтовано педагогічні умови й експериментально перевірено їх ефективність. Ці умови передбачають використання в освітньому процесі вищого військового навчального закладу методів навчання, що забезпечують засвоєння екстралінгвістичних знань на засадах міжкультурної комунікації, розроблення і використання міжкультурного тренінгу для розвитку компонентів комунікативно-дискурсивної культури, використання

міждисциплінарних зв'язків для розширення фонових знань та їх застосування майбутніми офіцерами-прикордонниками у професійній діяльності. За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: комунікативно-дискурсивна культура, майбутні офіцери-прикордонники, формування, педагогічні умови, практичні рекомендації.

Бабич О. В. Формирование коммуникативно-дискурсивной культуры будущих офицеров Государственной пограничной службы Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования коммуникативно-дискурсивной культуры будущих офицеров-пограничников. В работе раскрыта сущность, содержание и структура коммуникативно-дискурсивной культуры будущих офицеров-пограничников, определены критерии и показатели, охарактеризованы уровни ее сформированности. С целью эффективного формирования этой культуры обоснованы педагогические условия и экспериментально проверена их эффективность. Эти условия предусматривают использование в образовательном процессе высшего военного учебного заведения методов обучения, которые обеспечивают усвоение экстралингвистических знаний на основе межкультурной коммуникации, разработку и использование межкультурного тренинга для развития компонентов коммуникативно-дискурсивной культуры, использование междисциплинарных связей для расширения фоновых знаний и их применение будущими офицерами-пограничниками в профессиональной деятельности. По результатам исследования разработаны практические рекомендации научно-педагогическому составу по формированию коммуникативно-дискурсивной культуры будущих офицеров-пограничников в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: коммуникативно-дискурсивная культура, будущие офицеры-пограничники, формирование, педагогические условия, практические рекомендации.

Babich O. V. Formation of the Communicative and Discursive Culture of the Future Officers of the State Border Guard Service of Ukraine. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

The dissertation deals with the problem of communicative and discursive culture formation of future border guard officers. The urgent need for the formation of communicative and discursive culture of future border guard officers is proved by the realities of modern world and the development of relations between states, organizations and agencies. Based on generalization of modern approaches to the interpretation of this culture it is determined that communicative and discursive culture of a future border guard officer is an integrity of linguistic, extralinguistic and background knowledge, skills and abilities, outlook, common to mankind and professionally important qualities that provide effective communicative interaction in the process of operative and service activities. The essence of communicative and discursive culture includes knowledge, skills, professional and personal qualities necessary for border guards to perform their duties. The criteria and indicators are determined; the levels of already-formed communicative and discursive culture of the future border guard officers are characterized. In order to form the mentioned phenomenon there have been reasoned and experimentally tested the pedagogical conditions: the usage of educational methods that provide the learning of extralinguistic knowledge based on intercultural communication, development and usage of intercultural training for the development of communicative and discursive culture components, usage of interdisciplinary ties for expanding background knowledge and their usage by the future border guard officers in their professional activity.

The structural and functional model for the communicative and discursive culture formation of future border guard officers has been developed and grounded. It consists of the following blocks: target, content, procedural and result. Practical recommendations on communicative and discursive culture formation of the future officers of the State Border Guard Service of Ukraine have been developed according to the results of experimental investigations. It's recommended to use cultural, ethnographic, cognitive, axiological, anthropological, competence, sociological, operational approaches and keep to motivation and target, cognitive and informational, operational, socioprognostical, dialogue and result, communicative and cultural functions. To provide better connection between theoretical and practical knowledge concerning the formation of communicative and discursive culture it is recommended to implement the intercultural training by the instructors of Humanities to encourage cadets to use their knowledge in practice. The instructors must have the necessary qualities, democratic style of work, study and spread the advanced pedagogical experience. Intercultural communication learning enables cadets to cooperate with representatives of other cultures more effectively.

Key words: communicative and discursive culture, future border guard officers, formation, pedagogical conditions, practical recommendations.